

УДК 028.5(091)

Алла Рубан,
старший науковий співробітник ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського

Дитяче читання в освітньо-культурному вимірі

У статті на прикладі книжкових видань із фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зроблено спробу показати у загальних рисах картину дитячого читання кінця XIX — початку XX ст., яка відображає реальні процеси і тенденції його розвитку.

Ключові слова: читання, дитяче читання, історія дитячого читання, книга, видання, читачі, дитяча література, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Читання є важливим засобом опанування інтелектуального потенціалу та соціального досвіду людства. Його роль у формуванні інтелекту та духовності дитини неможливо переоцінити. Проте сьогодні весь світ занепокоєний тенденцією до зниження рівня дитячого читання. Причини, через які діти не читають, усім відомі: надмірне захоплення телевізором, відео, комп'ютером; недостатня кількість цікавих книг, перевага "ділового" читання над читанням "для душі"; нестача вільного часу, відсутність зацікавленості батьків у читанні дитини або неможливість купити книгу через високі ціни; низька матеріально-технічна база бібліотек, нестабільне комплектування їхніх фондів.

Для майбутнього кожної нації надзвичайно важливо, як проходить процес входження дітей у світ книжкової культури, в якому стані знаходиться сфера підтримки читання юних. У країнах, де розвиток інтелектуального і культурного потенціалу дітей є пріоритетним, розробляються національні програми читання. Вони є в країнах, що очолюють світові рейтинги за більшістю економічних і соціальних показників: Великобританія, США, Німеччина, Канада, Франція, Скандинавські країни, Південна Корея, Австралія, Сінгапур. Такі програми є також у Польщі, Болгарії, країнах Балтії, Росії, Китаї, Індії, Казахстані, деяких країнах Африки.

Турбота суспільства і держави про читання підростаючих поколінь є природною, оскільки воно є одним із найраціональніших засобів передавання та засвоєння знань і духовних цінностей, вироблених людством, освіти й виховання особистості. Із 2005 р. в Україні щорічно проводиться Всеукраїнський конкурс дитячого читання "Найкращий читач України" для дітей віком 12—13 років, мета якого — підвищення рівня особистого розвитку дітей завдяки заохоченню їх до систематичного читання. У 2009 р. Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 р. Але змінити ситуацію може тільки запровадження програми підтримки читання на державному рівні, оскільки вона має передбачати системні зміни в дошкільному вихованні, освіті та функціонуванні системи публічних і шкільних бібліотек.

Як зазначають у своїх статтях А. Кобзаренко та О. Коваль [1; 2], вивчення рівня читання регулярно здійснюється в багатьох країнах. Проте в незалежній Україні не було

проведено жодного державного всеукраїнського соціологічного дослідження дитячого читання, не прийнято жодної загальнодержавної програми в цій галузі, і сталося так, що дитина, яка читає, "випала" зі сфери академічної науки і не стала об'єктом прикладних досліджень, котрі спираються на різні методичні та методологічні підходи. Бібліотекарі, які особливо стурбовані проблемами дитячого читання, самостійно аналізують дитяче читання в контексті бібліотечного обслуговування.

Період організованого вивчення читачів силами фахівців книгозбірень в Україні бере початок з 1924 р. і у наступні роки поглиблюється й удосконалюється. Так, у 1936 р. проведено дослідження "Що читають сільські діти" Київської центральної дитячої бібліотеки та "Юний читач — учень 4—7 кл." (1937), здійснене відділом дитячого читання Українського науково-дослідного інституту педагогіки. У результаті вивчення читачів у 30-х рр. XX ст. сформувались нові уявлення про технологію роботи молодого читача, структуру читацьких інтересів дітей, рівень їхньої начитаності, співвідношення попиту на літературу і його задоволення.

Першим аналізом комплексного характеру, проведеним Державною республіканською бібліотекою УРСР для дітей, став "Запити та інтереси дітей у галузі книги і читання, їх формування і задоволення в умовах сучасного села" (1971—1976). Із 1988 р., XX ст. згідно з наказом Міністерства культури УРСР "Про створення соціологічної служби по вивченню читання в бібліотеках Міністерства культури УРСР", у книгозбірнях почали створюватися самостійні соціологічні служби, при науково-дослідних відділах — сектори соціології читання дітей. Тематика досліджень 90-х рр. розглядалась у трьох основних напрямках: соціально-демократичному, аналізуванні читацьких потреб і дослідженні психології читача [1, с. 4]. Відтоді значна частина обласних і міських дитячих бібліотек регулярно проводить дослідження читання дітей і молоді.

Не стоїть осторонь проблем дитячого читання й Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, яка, починаючи з 2006 р., бере участь у заходах, присвячених цій актуальній тематиці, виступаючи з пропозиціями стосовно покращення ситуації з читанням дітей. 2011 р. спільно з Центральною бібліотекою ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва ДНПБ України ім. В. О. Сухомлин-

ського провела два науково-практичних семінари: у березні — "Взаємодія дитячих та шкільних бібліотек міста Києва у реалізації основних положень Концепції Державної цільової програми підтримки та розвитку читання", а у червні — "Педагогічна спадщина з питань дитячого читання".

Криза читання, що призвела до моральної деформації суспільства, спонукає звернутися до минулого, дослідити доробок науковців, видатних педагогів, діячів культури, тих особистостей, які досягли вершин у взаємодії з книгою; досвід, присвячений вихованню культури читання дітей.

У фондах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається чимало документів з питань читання, у тому числі дитячого; унікальним є зібрання видань кінця XIX — початку XX ст. Цей період цікавий дослідникам і практикам роботи з юним читачем тим, що дає змогу прослідкувати зародження соціології, психології та педагогіки читання дитини і підлітка, використати позитивний досвід, здобутий нашими попередниками у пропаганді книги і читання в нинішніх умовах.

Мета цієї статті — показати на прикладі книжкових видань із фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у загальних рисах картину дитячого читання кінця XIX — початку XX ст., яка відображає реальні процеси і тенденції його розвитку, напрацювання видатних науковців у цьому напрямі, розкрити його актуальність для педагогічної та бібліотечної спільноти.

Поява читачів у Русі була пов'язана з утворенням Давньоруської держави і впровадженням християнської віри. Приймаючи хрещення, князь Володимир постійно піклувався про розповсюдження книжкового навчання.

За часів Ярослава Мудрого, який заснував при Софійському соборі в Києві школу і бібліотеку, яка цього року відзначає ювілей — 975 років, а в Новгороді — народне училище на 300 отроків, навчання читанню розпочиналося з шести—семи років.

У читачів Давньої Русі читання носило релігійно-моральний характер. У ньому вони бачили спасенне заняття, неодмінну умову праведного життя. Вони вивчали напам'ять релігійні тексти, читали вголос книги, теж здебільшого релігійні. Так відбувалось становлення читачів.

У XVI—XVII ст. кількість читачів збільшується. Вони читають не тільки рукописні книги, а й друковані видання. Релігійно-моральна спрямованість читання зберігається, але все відчутнішими, особливо наприкінці XVII ст., стають іноземні світські впливи.

У XVIII ст. з'являються читачі з новими бажаннями і потребами. Вони звертаються до книг громадянського друку, до літератури з різних галузей знань, посилено займаються самоосвітою. Крім серйозної літератури просвітницького характеру, у читачів користуються популярністю романи, міфи, казки, байки. З другої половини XVIII ст. розпочинається епоха книг, які були спеціально написані для дітей, а у XIX ст. з'являється перша дитяча науково-пізнавальна література.

У 1803 р. в Росії було утворене Міністерство народної освіти, що відповідало за проведення реформи народної освіти. У країні було організовано шість навчальних округів. Відкривались повітові гімназії й парафіяльні училища. У Москві та Санкт-Петербурзі були засновані педагогічні інститути; оновлені університети — Московський, Віленський, Дерптський та Санкт-Петербурзький, засновані університети в Казані, Харкові, Києві, відкрито Царськосільський ліцей. З 1809 р. було заборонено підвищувати у восьмі та п'яті класи чиновників, які не мали університетських атеста-

тів, що стимулювало інтерес молоді до одержання відповідної освіти. Однак читацька аудиторія аж до реформ 60-х рр. позаминулого століття була незначною. Читання книг ще не стало повсюдним явищем, нагальною потребою більшості населення. Проте був задіяний механізм (народні школи, бібліотеки, дешеві видання), який призвів до виникнення "народної інтелігенції", а відповідно і читачів з-поміж селян, робітників тощо.

Аналіз шкільних програм того часу показує, що до середини XIX ст. склалася досить чітка система літературних авторитетів (О. Пушкін, М. Лермонтов, О. Грибоєдов, М. Гоголь). Із письменників-сучасників широкою популярністю користувалися І. Тургенєв, О. Писемський, О. Дружинін, І. Гончаров, Д. Григорович, О. Островський, Н. Хвощинська [3].

Царські циркуляри 1863 і 1876 рр. забороняли друкування книг українською мовою; шкільне навчання проводилося "панською" російською мовою, якої діти майже не розуміли. Проте у народі жила потреба національного самопорятунку. У тогочасних творах для дітей особливо відчувався вплив прогресивних педагогічних ідей. Ця тенденція прослідковується у творчості Бориса Дмитровича Грінченка (1863—1910).

Працюючи сільським вчителем, він чимало зусиль докладав для того, щоб дати дітям доступну книгу на рідній мові, прагнув створити справжнє національне культурне середовище шляхом заснування національної школи, народних бібліотек, театру, а також розвитку справжньої національної літератури та періодики.

"Тільки-но навчилася дитина читати, — зазначав Б. Грінченко у статті, присвяченій дитячому читанню, — вона вже придбала нове поле для роботи своєї думки. Раніше тільки та чи інша життєва обстановка, серед якої дитина жила, була для неї цим полем. Тепер же дитячий кругозір значно розширився. У сфері моральних понять ще нічого немає остаточно виробленого, свідомо зрозумілого. Книга зустрічається з майже незайманим світом дитини. Надалі положення дитини у питаннях особливо морального плану непостійне, воно все змінюється до тих пір, поки у людини виробляється той чи інший світогляд" [4].

Книги для дітей, на думку педагога і письменника, мають бути пройнятими ідеалами добра, правди й гуманізму. Адже головне їхнє завдання — систематично впливати на душу дитини, виховувати її в потрібному напрямі, закладати підвалини для міцних моральних переконань.

Список використаної літератури

1. Кобзаренко А. Дитяче читання: феномен і традиції в XXI сторіччі / Анастасія Кобзаренко // Світ дитячих бібліотек. — 2005. — № 4. — С. 3—7.
2. Коваль О. Той, хто змалку звикне читати, буде робити це впродовж життя : Президент Форуму вид. про пробл. дит. читання / Олександра Коваль ; [бесіду вела Надія Тисячна] // День. — 2009. — 3 квіт. — Режим доступу : http://ngo.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2283&Itemid=44. — Назва з екрана.
3. Шапошников А. Е. История чтения и читателя в России (IX—XX вв.) : учеб.-справ. пособие для 6-к всех систем и ведомств / А. Е. Шапошников. — М. : Либерия, 2001. — 80 с.
4. Грінченко Б. К вопросу о журнале для детского чтения в земской народной школе / Б. Грінченко // Земский сборник Черниговской губернии. — 1895. — № 4/5. — С. 34—35.

(Закінчення у наступному номері)

Надійшла в редакцію 6 лютого 2012 року